

Południowo-wschodnia część Moraw należy bezspornie do najwcześniej zasiedlonych regionów Republiki Czeskiej. Dzisiejszy krajobraz zaczął być kształtowany już około 6000 lat przed Chrystusem, wraz z przybyciem pierwszych rolników epoki kamiennej. Do dzisiaj jest to krajobraz typowo rolniczy. Ludność miejscowa pojawiła się z kierunku północno-wschodniego, natomiast dominująca w nim wiara - chrześcijaństwo, przyszło wraz z pierwszymi misjonarzami z południowo-wschodu. Okres rozkwitu państwa wielkomorawskiego pozostawił natomiast ślady w postaci grodzisk na tzw. Pohansku i Nejdku. Historia niedalekiego Podivína, będącego najstarszym miastem regionu, związana jest już z Królestwem Czeskim. Prawdopodobne jest domniemanie, pochodzące z niemieckiej literatury XIX wieku, jakoby nazwa Podivín (nazwa niemiecka Kostel) wywodziła się z morawskiego słowa "podiwje", oznaczającego kościół i przyjętego w języku niemieckim jako słowo obcego pochodzenia.

Pierwsza wzmianka pisemna o Lednicy datowana jest na 1222 rok. Valtice pojawiają się wcześniej (1192). Bezsporny wpływ na dalszy rozwój regionu ma fakt, że Lednice dostała się do rąk rodu Lichtenstein, pochodzącego ze Styrii. Valtice zostały przez nich pozyskane w końcu XIV wieku. Równolegle istniały i rozwijały się państwa Břeclav po morawskiej stronie, a Wilfersdorf i Rabensburg po austriackiej stronie granicy. Park nazywany obecnie regionem Lednicko-valtickim zlokalizowany jest pomiędzy Podivinem na północy, Lanžhotem na wschodzie, Valticami na południu i Sedlecem na zachodzie. Za pierwsze wydarzenie, które może być uznane jako początek świadomego kształtowania krajobrazu, przyjmuje się założenie stawów na potoku Včelínek - Mlýnského, Prostředního, Hlohoveckého, Nejhořejšího i Nesytu jako ostatniego w kaskadzie około roku 1418. Oczywiście stawy nie zostały założone dla upiększenia krajobrazu ale w celach jak najbardziej utylitarnych.

Na początku XVII wieku Karol I (1569-1627), który jako pierwszy z rodu uzyskał tytuł Księcia Rzymskiego, ustanowił Valtice (tamtejszy zamek został wtedy przebudowany w stylu renesansowym) główną siedzibą panującego księcia Lichtenstein, Lednice (tam znajdowała się renesansowa willa z ogrodem) jego siedzibą letnią. Karol I planował uczynić Valtice świadectwem potęgi rodu. Stąd przebudowa zamku, plany budowy nowego kościoła farnego, fundacja klasztoru Braci Miłosierdzia. Położenie Lednice na brzegu rzeki Dyje, w otwartym krajobrazie, sprzyjało przedsięwzięciom ogrodniczym, czego nie można powiedzieć o Valticach, ograniczonych z trzech stron miastem. Równie ważne było bogactwo wody, umożliwiające zasilanie fontann i basenów, uważanych wtedy za niezbędne. O fontannach pisze Karol I w liście z 21 lutego 1611 do A. Puntzlera mieszkającego w Linzu, zachęcając go do przyjazdu na wiosnę i zajęcia się budową tychże. Rezultatem tych działań był ogród o formie renesansowej, który jednak do naszych czasów przetrwał silnie przekształcony pod wpływem idei romantycznych.

Za pierwszy wczesny przejaw romantyzmu możemy uznać sztuczną jaskinię pod zamkiem. Niestety, możemy jedynie domniemywać datę jej powstania. Być może ma ona związek już z budową wspomnianej wyżej renesansowej willi w końcu XVI wieku. Z pewnością istnieje już w czasach panowania Karla Eusebia (1611-1684), syna Karola I, który kontynuował zamiary ojca - wystawił w Valticach farny kościół, zaczął wysadzać aleje zmierzające z okolicznych wsi do Valtic. Grota jest ozdobiona sztucznymi formami naciekowymi, muszlami i jest bardzo rozległa. Z ogrodem była połączona przejściem. Książę Karol Eusebius sprawował mecenat nad artystami, zajmował się teatrem i architekturą, zbierał obrazy i wytwory rzemiosła artystycznego, interesował się alchemią. Grota używana była aż do XIX wieku, do okresu przebudowy i modernizacji zamku w

latach 1846-1858. Jest jednak dobrze zachowana i dostępna do dzisiaj. W Valticach była podobna jaskinia wybudowana przez księcia Josefa Václava (1696-1772) w drugiej połowie XVIII wieku. Umieszczona została w sztucznym wzniesieniu, znajdującym się w górnej części zamkowego parku, służącym jako podstawa "chińskiego" pawilonu. Pawilon wprawdzie zniszczył ale grota zachowała się, wymaga jedynie konserwacji.

Dalsze, już większe odejście od sztywnego, geometrycznego kształtowania krajobrazu nastąpiło w XVIII wieku. Do monumentalnego ogrodu typu francuskiego, który ukształtował pracujący dla Františka I (1772-1781) architekt Isidor Canevale, autor późnobarokowej przebudowy zamku w Lednice, dodany został ogród typu angielskiego. Inicjatorem zmian był książę Alois Josef I (1781-1805). W południowej części powstała kolejna grota, ozdobiona posągami Trzech Gracji Johanna Martina Fischera (1741-1820). Mapa Karla Rudzinskeho z 1789 roku oraz plan Ignatza Holleho z 1799 roku wskazują, że w ciągu dziesięciolecia lednicki park został ozdobiony sentymentalnymi budowlami inspirowanymi przez modną ideę chińskiego ogrodu Williama Chamberse.

Książę Alois Josef I w młodości dużo podróżował, szczególnie interesując się rolnictwem i leśnictwem. Być może, w czasie swojego pobytu w Anglii, odwiedził słynne parki Hamptoncourt, Stowe oraz Kew, jest to jednak tylko przypuszczenie. W każdym razie forma parku w Lednice zdaje się nawiązywać do rozwiązań stosowanych przez Chamberse oraz Lancelota Capability Browna. Szczególnie ten ostatni wstrząsnął sztuką ogrodową, stwarzając standard połączenia powierzchni wody z falującymi trawami łąk. Legenda mówi, że otrzymał przydomek "Capability", gdyż miał zwyczaj zapewniać swoich potencjalnych zleceniodawców, że ich tereny kryją w sobie "great capabilities" (wielkie możliwości), a tym samym nadają się do założenia przez niego, Browna, ogrodu pejzażowego. Wracając do zasłużonego dla parku księcia Aloisa, możliwe jest, że wracając na Morawy przywiózł ze sobą popularne książki Williama Chamberse. Szczególnie tegoż autora opis parku w Kew ("Plans, Elevations, Sections, and Perspective Views of the Garden and Buildings at Kew in Surry", London 1763) stanowi wyraźną inspirację dla rozwiązania lednickiego.

W roku 1790 księżącym architektem został Josef Hardtmuth (1758-1816). W ciągu następnych dziewięciu lat zaprojektował on szereg budowli, typowych dla założeń sentymentalnych, których forma nawiązuje do wzorów antycznych, orientalnych i średniowiecznych. Pawilon Lednicka Gwiazda, jeszcze z XVII wieku, zamienił się w świątynię Słońca, kamienną rotundę z kopułą pokrytą malowidłami i napisem "Rerum productori, Entium conservatori" na gzymsie. Od świątyni wybiegało osiem alei zakończonych godnymi uwagi budowlami. Północna - mostem i płaczącymi wierzbami, północno-wschodnia półnizszczonym łukiem triumfalnym z napisem "Divo Juliano Imperatori", wschodnia drewnianą chatą z malowanymi ludowymi izbami, południowo-wschodnia aleja zmierzała do domu gotyckiego, południowa do lednickich posiadłości wiejskich, południowo-zachodnia zamknięta była monumentalną budowlą stajni Jana Bernarda Fischer von Erlach, wreszcie zachodni prospekt kończył się jeziorem z łabędziami i fontannami. Natomiast promenada północno-zachodnia zamknięta jest najbardziej oryginalną budowlą z przedstawionych powyżej - meczetem z minaretem. O ile takie rozwiązanie w Kew, a także Schwetzingen i Carskim Siole eksponuje przede wszystkim meczet z minaretem w tle, to w Lednice dominantę stanowi sam minaret wysoki na 62 metry. Budowla którą traktujemy dzisiaj jako meczet, jest późniejszym dodatkiem powstałym w latach 1797-1802. W parku w tym samym czasie powstał też chiński pawilon, zbliżony formą do "świątyni Konfucjusza" w Kew.

Książę Alois Josef I zapoczątkował także zdobienie budowlami okolicznych terenów, leżących poza najbliższym otoczeniem jego siedziby. Jeśli pominiemy inspirowany Egiptem obelisk, pomiędzy Lednice a osiedlem Přítluky, z roku 1797, pierwszą prawdziwie monumentalną budowlą jest Belveder (1802) na Liáčím vrchu koło Valtic. Zameczek przeznaczony był do chowu bażantów, pawi i perliczek. Jego architektura - dwa skrzydła wybiegające z ośmiobocznego pawilonu - nie była inspirowana ani antyką ani orientem. Jest zaskakująco podobna do budowli, zwanej w Kew

"The Aviary", czyli woliera. Inspiracją dla parku lednickiego była nie tylko Anglia. Można wskazać wyraźne wpływy niemieckie - pracę "Theorie der Gartenkunst" profesora C.C.L. Hirschfelda, ale i istniejący park w Wörlitz w księstwie Anhalt-Dessau. Stamtąd zostały zaimportowane do Lednice w roku 1799 pierwsze północnoamerykańskie drzewa, a księżęcego ogrodnika Josefa Liefkę wysłano do Wörlitz na szkolenie. W 1802 roku książe sfinansował ekspedycję do Ameryki Północnej. Prowadził ją znany opiekun ogrodu botanicznego wiedeńskiego uniwersytetu, Joseph van der Schott (1770-1812). Ekspedycja zatrzymała się w mieście Reading w Pensylwanii i stamtąd wyruszyła na wyprawy w głąb stanów Wirginia, New York i Delaware. W rezultacie czteroletnich prac do Lednice dotarło 130 beczek i skrzyń z nasionami i sadzonkami drzewek. Dla nich powstały za minaretem szkółki, które już w roku 1808 prowadziły sprzedaż nie tylko w monarchii ale i w całej Europie.

Przedwczesna śmierć nie pozwoliła księciu na dokończenie przedsięwzięcia. Jego następca, młodszy brat Jan Josef I (1760-1836, władał od roku 1805) kontynuował rozpoczęte dzieło, korzystając już bez żadnych wahań z wzorów angielskich parków krajobrazowych. Książka, którą wydał jeden z największych projektantów tego okresu Humpry Repton w roku 1803 ("Observations on the Theory and Practice of Landscape Gardening") była częścią księgozbioru zamkowego. Repton wynalazł ciekawy sposób projektowania ogrodów, który kojarzyć się może ze współczesnym komputerowym wspomaganie projektowania. Otóż najpierw rysował istniejący już widok budynku i otaczającej go szaty roślinnej, a potem projekt który mógłby powstać w tym miejscu, przy założeniu o pozostawieniu jak największych partii istniejącej zieleni. Ten drugi widok (a jeśli trzeba było to i następne) Repton nanosił na kartoniki, które następnie nakładał na rysunek istniejącego krajobrazu.

Książe zatrudnił zagranicznego architekta Bernarda Petri (1767-1853), który wspólnie z Friedrichem Ludwigiem von Sckell (1750-1823) odwiedzał ogrody angielskie, holenderskie i belgijskie. Pracując nad koncepcją parku w latach 1805 do 1808, stale pozostawał pod wpływem idei Reptona. W bardzo praktyczny sposób zlikwidował zagrożenie niektórych fragmentów parku wylewami rzeki Dyje: nakazał pogłębienie stawów o około 1.3 metra, a uzyskany w ten sposób materiał wykorzystał do uformowania wysp, a także podsypania o 60 do 100 cm terenu w niektórych miejscach parku. Prace postępowały także po odejściu Petriego aż do roku 1811 wieńcząc dzieło przesunięciem Dyje do nowego koryta na zewnątrz parku. W ten sposób całkowicie zażegnano ryzyko zalania parku. Przedsięwzięcie angażowało w ciągu sześciu lat, od wczesnej wiosny do późnej jesieni od 300 do 700 ludzi. W tym czasie przemieszczono pół miliona metrów sześciennych gruntu. Książe Jan I zapłacił za to przedsięwzięcie dwa miliony złotych.

Aktywność Petriego nie kończyła się na bezpośrednim otoczeniu zamku. Książe planował założenie parku typu angielskiego w pobliżu stawów Mlýnského, Prostředního i Hlohoveckého. I znów sięgnięto do zaleceń Capability Brown. Wodę otoczono wąskim pasem łąk z nasadzeniami drzew. Wspomniany już książe architekt Josef Hardtmuth miał za zadanie upiększyć obszar między Lednicą a Valticami romantycznymi budowlami. Jeszcze dla księcia Aloisa I postawił Zdrój (1794, zburzony w 1804), Świątynię Słońca (1794, zburzona w 1838), budynki gospodarcze (1794-1797, w większej części zburzone w 1882), pawilon chiński (1795, zburzony 1891), minaret (1797-1804), obelisk w połowie drogi do Přitluk (1798), Belveder (1802), a także inne budowle w parku jak dom gotycki i sztuczne ruiny portalu. Dla księcia Jana Josefa I wykonał akwedukt (1805) i zdroj (1806, później zburzony) w parku lednickim, zameczek Łowiecki (1806) i Janohrad (1807-1810) na wschód od Lednice, Świątynię muz (1807-1808) Nowy Dwór (1809-1810) na południu od Lednice, projektował i rozpoczął budowę pałacyku Pohansko (1810-1812) i Lány (1810-1812) na południe od Břeclavi, pomnik Ojca i Braci (1810-1812) na Homoli obok Valtic i wreszcie obelisk w połowie drogi między Lednicą a Valticami (1811, zniszczony przez uderzenie pioruna w 1867).

W 1812 roku księżęcym architektem został Josef Kornhäusel (1782-1860). Początkowo kończył

budowle rozpoczęte przez Hardtmutha - pomnik Ojca i Braci czyli Kolumnadę w latach (1812-1817) i budowlę w kształcie łuku triumfalnego - Rendezvous (1812-1813). W latach 1814-1815 rozbudowywał lednicki zamek, 1814-1816 pałacyk Rybnični, 1818 Świątynię Apolla.

Na początku 1819 roku znów zmienił się architekt. Tym razem został nim Franz Engel (zmarł w 1827). Dokończył Świątynię Apolla, a Nowy Dwór uzupełnił tak zwaną Rotundą, okrągłym pawilonem oddzielonym przeszklonymi ścianami od obory przeznaczonej dla dwudziestu krów szlacheckiej rasy. W roku 1824 postawił Świątynię Trzy Gracje nad południowym brzegiem jeziora Prostředního naprzeciw pałacyku Rybnični znajdującego się po stronie północnej. Franz Engel planował także budowę pałacyku Hranični na zachodnim brzegu Hlohoveckého jeziora, jako przeciwwagę Świątyni Apolla. Ostatecznie projekt ten zrealizował J. Poppelack w latach (1826-1827) a nie jest jasne, czy według planów własnych czy też może rozwijając pomysły Engela. Ostatnią budowlą postawioną w terenie jest kaplica św. Huberta (1854) projektu Georga Wingelmüllera (1810-1848).

Georg Wingelmüller "uzupełnił" romantyczny spacerowy kompleks przebudowując zamek w Lednicy z inicjatywy syna księcia Jana Josefa I, księcia Aloisa Josefa II (1796-1858). Był to kolejny członek rodu, który miał bezpośredni kontakt z Anglią, najpierw jako dwudziestoczteroletni podróżnik, a w 1837 będąc oficjalnym cesarskim posłem na uroczystości koronacyjnej królowej Wiktorii. W trakcie podróży zapoznał się bliżej z angielskim architektem P.H. Desvignesem, zapraszając go na kontynent i powierzając mu w 1841 pieczę nad przebudową zamku. Przebudowa, podobnie jak wcześniejszy projekt oranżerii (1843-45) była prowadzona zgodnie z projektem Wingelmüllera. Tak ukształtowany teren lednickiego parku i jego najbliższego sąsiedztwa pozostał praktycznie nie zmieniony do dzisiaj.

Warto jeszcze raz w skrócie przyjrzeć się kolejności zagospodarowania regionu. W średniowieczu okolice stawów służyły księciu dla łowów na ptactwo wodne. Ich brzegi pozbawione były roślinności aż do XIX wieku, potem przyjęły funkcję parku ale parku, szczególnie na północnym brzegach, stosunkowo wąskiego. Zaistniałe warunki spowodowały do osiedlenia się liczne gatunki zwierząt co w XX wieku zaowocowało utworzeniem rezerwatów faunistycznych. Las dochodzący do południowego brzegu Prostředního jeziora jest także tworem sztucznym. W średniowieczu teren ten był już wylesiony, a odrastający młody las był systematycznie wycinany, szczególnie przez mieszkańców wsi Alloch. Lichtensteinowie skorzystali z okazji kiedy wieś została spustoszona w czasie wojny, wykorzystując w XVII wieku jej areal do założenia lasu. Sytuację poprawiły starania rządcy Theobalda Walaschek z Walbergu, który zajmował się uszlachetnieniem całości lasów Lichtensteinów (warto wiedzieć, że w końcu XVIII wieku ród posiadał największe lasy z całej monarchii). To on wprowadził do miejscowego drzewostanu gatunki północnoamerykańskie, nie tyle dla ozdoby, co dla uzyskania z nich wymiernych pożytków. Stąd nasadzenia sosny wejmutki, katalp, jałowców i orzechów czarnych. Dbano także o zwierzyńcę, stąd spora kolekcja obór dla specjalnie importowanych rasowych krów i owiec, zaprojektowanie wspomnianego już Belvederu jako miejsca chowu bażantów, perliczek i indyków. Do tego dochodzą pawie na Pawiej wyspie i kuriozalny już chów... małp na Małpiej wyspie (utopiły się w czasie powodzi w 1808). To ostatnie mogło być inspirowane Małpią wyspą w parku Stowe w Anglii, tyle że tamtejsze małpy są... kamienne.

Wszystkie zmiany i ingerencja w krajobraz postępowały w tempie, które zostawiało przyrodzie czas na adaptację. Region lednicko-valticki jest największą krainą utworzoną w ciągu kilku stuleci według jednolitego planu zagospodarowania, który łączy względy estetyczne i użytkowe. Ostatecznym wyrazem uznania dla tego efektu ludzkiej działalności było uznanie go w 1996 roku przez UNESCO za miejsce światowego dziedzictwa kultury. W ten sposób park lednicki został postawiony w jednym rzędzie z takimi cudami świata jak piramidy w Egipcie, Wielki Kanion rzeki Colorado czy Wielki Mur Chiński.

Literatura:

- [1] Novák Zdeněk, Lednicko-valtický areál na jižní Moravě památkou UNESCO, VERONICA
- [2] Lichaczow Dymitr, Poezja ogrodów; o semantyce stylów ogrodowo-parkowych, Wrocław-Warszawa-Kraków, Ossolineum 1991